

Rikos ja sen tulkinta

Venäjän rikollisuudesta puhuttaessa nousevat helposti mieleen oikeudessa otetut kuvat Mihail Hodorkovskista suljettuna kaltereiden taakse kuulemaan tuomiotaan, täyteen ahdetuista vankiloista ja lahjotuista tuomareista. Venäjän Karjalan Segežan työsiirtolassa FBU IR-7 tuomiotaan kärsivä Hodorkovski on ehkä kansainvälisesti tunnetuin esimerkki Venäjän oikeudenkäytön ongelmista, mutta myös sellaiset liike-elämässä tunnetut henkilöt kuin Sergei Magnitski ja Hodorkovskin liikekumppani Platon Lebedev ovat nousseet suuren yleisön tietoon. Hodorkovskin kansainvälinen maine vaikutti epäilemättä siihen, että presidentti Medvedev määräsi lähes viime töikseen pääsyyttäjän viraston tutkimaan uudelleen hänen, Lebedevin ja 30 muun tuomion laillisuusperusteet.

Hodorkovskin ja muiden oligarkkien tapa kahmia itselleen entinen valtionomaisuus usein kyseenalaisin ja myös lain tuolle puolelle menein keinoin oli epäilemättä poikkeuksellinen operaatio. Siksi se sotii yhä monien venäläisten oikeustajua ja moraalia vastaan. Hodorkovskista on kampanjoinnin ansiosta tullut kuitenkin myös Venäjän oikeuslaitoksen puolueellisen toiminnan symboli. Tavasta, jolla hänet tuomittiin, on syntynyt vaikutelma, että Hodorkovskista oli tullut Putinille myös henkilökohtainen kysymys.

Silti on hyvä myös muistaa, että Hodorkovskin aiemmassa toiminnassa on niin paljon kyseenalaista, että esimerkiksi Amnesty international ei katsonut voivansa myöntää hänelle mielipidevangan statusta ensimmäisen tuomion aikana. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuim

päytyi 2011 siihen, että Jukos-Hodorkovski-jutun ensimmäisen tuomion perusteena olleet syytteet laajasta veronkierrosta olivat toteennäytettyjä, eivät poliittisesti motivoituja. Ihmisoikeustuomioistuim tosin totesi myös, että tuomion toimeenpanoa kiirehtimällä rikottiin kohtuutta. Se johti Jukosin tuhoon, aivan kuten sen johto on väittänyt. Yhtiölle ei annettu mahdollisuutta toteuttaa suunnitelmaansa maksaa sille määrätty verot ja sanktiot.

Hodorkovskille ja Lebedeville kahdeksan vuoden vankeuden jälkeen 2010 langetettu toinen tuomio sen sijaan oli niin selvästi poliittisesti motivoitu, että tällä kertaa Amnesty määritteli heidät mielipidevangeiksi. Putinin oikeudenkäynnin kuluessa antama lausunto, jonka mukaan Hodorkovski on syyllinen ja ansaitsee tulla tuomituksi, asetti oikeudenkäynnin puolueettomuuden kyseenalaiseksi. Samalla käynnistyivät spekulatiot siitä, että Hodorkovski pidetään vangittuna ainakin kunnes tulevat presidentinvaalit on käyty.

Tätä taustaa vasten Medvedevin lausunto 32 tuomitun tuomioiden oikeusperusteiden uudelleentutkinnasta on tietenkin mielenkiintoinen. Huomionarvoista on myös Putinin päätökselle antama tuki. Parhaassa tapauksessa tästä voi seurata se, että myös muut väärin kohdellut saavat oikeutta, mutta huonommassa vaihtoehdossa kysymys on ainoastaan näytösluonteisesta ”vankien eliitin” asian esille ottamisesta opposition ja kansainvälisen mielipiteen tyyntyttelemiseksi. Ja joka tapauksessa on ennenaikaista arvioida, mikä pääsyyttäjänviraston tutkimusten tulos

tulee olemaan. Siitä Medvedev-Putinin päätös kuitenkin kertoo, että he eivät katso enää vovan pysyä täysin kuuroina arvostelulle.

Venäjän oikeuslaitoksen toimintaa ei kuitenkaan ole syytä arvioida pelkästään Hodorkovskin prisman läpi, niin kuin Venäjän oikeusjärjestelmän toiminnasta huhtikuussa väittelevä tutkija Jarmo Koistinen on osoittanut. Hänen tutkimuksistaan käy ilmi, että kaikista esillä olleista ongelmista huolimatta Venäjällä on toteutettu suuria oikeudenkäyttöä ja rikoslainsäädäntöä koskevia reformeja. Paljon on muuttunut, vaikka neuvostoliittolainen oikeudenkäytön kulttuuri, josta Putinin em. lausunto Hodorkovskin oikeudenkäynnin aikana on yksi räikeimpiä esimerkkejä, yhä elää jossain määrin ihmisten asenteissa.

Rikoksen yleisesti hyväksytyt tunnusmerkit on teon yhteiskunnallinen vaarallisuus ja paheksuttavuus. Neuvostovallan aikana se liitettiin toimeenpanevan vallan politiikan hyväksymiseen. Oikeuden käyttö toimi puolueen politiikan työkaluna, josta seurasi, että puolue ja virkamiehet sekaantuivat suoraan tuomioistuinten toimintaan ja vaikuttivat niiden päätöksiin. Tästä Venäjällä on pyritty uudistusten avulla pääsemään eroon ja periaatteessa oikeuslaitos on toimeenpanevesta ja lainsäädäntövallasta riippumaton instituutio. Venäjä on sitoutunut perustuslaissaan kunnioittamaan ihmisoikeuksia, ja se on antanut myös muiden valtioiden ja Euroopan ihmisoikeuskomitean valvoa ihmisoikeuksien toteutumista liittyessään Euroopan neuvostoon vuonna 1996.

Ongelmana on kuitenkin se, että periaatteessa oikeusvaltion kriteerit täyttävä oikeusjärjestelmä ei toimi, eivätkä perustuslailla taatut ihmisten oikeudet ja vapaudet toteudu niin kuin pitäisi. Syynä tähän ovat sekä taloudelliset että yhteiskunnalliset ongelmat, joista myös Venäjän johtokaksikko on usein nostonut esille hallintojärjestelmän laajamittaisen byrokratian ja korruption.

Nämä talouteen ja yhteiskunnan toimintakulttuuriin liittyvät sekä muutamat rikosoikeusprosessin aloittamisen erityispiirteet aiheuttavat sen, että Koistisen siteeraaman venäläistutkimuksen mukaan juuri virkarikoksissa piilorikollisuus on erityisen suurta. Suurin tällainen rankaisematta

jäävä rikollisuuden kategoria ovat laittomat vangitsemiset ja pidätykset. Ihmisten henkilökohtaisen koskemattomuuden ja poliittisten oikeuksien turvaamisen kannalta tämä antaa murheellisen kuvan venäläisestä yhteiskunnasta. Viranomaismielivalta ja yksilön perusoikeuksia rikkova pakkovalta jatkuvat rankaisematta. Venäjän yleinen mielipide, jonka mukaan miliisi/poliisi on vihatuin ja rikollisin ammattiryhmä, on hyvin ymmärrettävä. Se kertoo myös paljon siitä, kuinka vaikea tästä asetelmasta on rakentaa oikeusvaltiota ja yleistä luottamusta lain noudattamista valvovien viranomaisten ja kansalaisten välille.

Seuraavaksi yleisimpiä piilorikoksia ovat lausuman antamiseen pakottaminen, lahjuksen ottaminen, laitton rikosvastuusta vapauttaminen ja syyttömän asettaminen tietoisesti rikosvastuuseen. Erityisen yleisiä oikeudenkäynteihin liittyviä rankaisematta jääviä rikoksia ovat ostetut lausumat, lausumista kieltäytyminen, väärän käännöksen osto tai näihin pakottaminen, esitutkintaa koskevien tietojen paljastaminen, tietoisesti väärän lausuman, asiantuntijalausunnon tai virheellisen käännöksen tekeminen ja rikosten peittely.

Oikeusvaltion ja demokraattisen yhteiskunnan rakentaminen Venäjällä näyttää tässä valossa suorastaan toivottomalta. Asian toinen puoli on kuitenkin se, että lainsäädännön rakenteelliset perusratkaisut on tehty. Myös kansalaisyhteiskunnan ja oikeuslaitosten suunnasta tulevat signaalit kertovat siitä, että jotain on ehkä sittenkin muuttumassa.

Helsingissä 8.3.2012

Markku Kangaspuro